

DOĞAL KAYNAK LANETİ ÜZERİNE BETİMLEYİCİ BİR ÇALIŞMA

A DESCRIPTIVE STUDY ON RESOURCE CURSE

MEHMET ŞAHİN

Dr.Araş.Gör.,Aksaray Üniversitesi İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
mesahin@alumni.bilkent.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0142-6666

Makale Türü/Article Types

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Received

16 Mart 2021 / 16 March 2021

Kabul Tarihi/Accepted

25 Nisan 2021 / 25 April 2021

Yayın Tarihi/Published

30 Haziran 2021 / 30 June 2021

ÖZET

Bu çalışmanın amacı doğal kaynak laneti hakkında literatür taraması yapmaktır. Türkçe literatürde doğal kaynak lanetinin ekonomik ve politik etkileri ayrı ayrı yer almakla birlikte politik ekonomi analizi yeterince yer almamaktadır. Çalışmada Hollanda hastalığı, ekonomik kırılma, gelir dağılımı adaletsizliği, rantçı devlet, otoriterleşme ve iç savaşların doğal kaynak ile bağlantılarına değinilecektir. Çalışma betimleyici bir araştırma niteliğinde olup, Doğal Kaynak Laneti, Rantçı Devlet, Hollanda Hastalığı gibi temel kavramları Türkçe literatüre katmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Doğal Kaynak Laneti, Enerji Politikası, Enerji Ekonomisi*

ABSTRACT

The purpose of this study is literature surveying on resource curse. Despite the political and economic effects of the resource curse takes place separately in the literature, a political economic analysis does not exist sufficiently. The study will mention the relevance of the resource curse to Dutch disease, economic vulnerability, income distribution, rentier state, authoritarianism and civil war. The study is a descriptive research that aims to contribute the basic concepts such as the Resource Curse, the Rentier State and the Dutch Disease to the Turkish literature.

Keywords: *Resource Curse, Energy Politics, Energy Economy*

GİRİŞ

Doğal kaynaklara ulaşım, kaynakların güvenliği, dünya piyasalarına sunulması gibi hususlar bilhassa 1973 petrol kriziyle birlikte uluslararası ilişkilerin ve bununla birlikte ortaya çıkan uluslararası ekonomi politığın en önemli konularından biri haline gelmiş, zaman içinde daha da ileri gidilerek enerji çalışmaları ayrı bir alt başlık olarak disiplin içinde yerini almıştır. Uluslararası ilişkiler literatürü ağırlıklı olarak enerji ve doğal kaynakların ehemmiyeti üzerinde durmakta ve bunların adil dağıtılması ve güvenliği hususunda çözümler bulmaya çalışmaktadır. Şu ana kadar ekonomi ve uluslararası ilişkiler çalışmalarında ağırlık enerjinin ve doğal kaynakların önemine ve olumlu sonuçlarına verilmiştir. Uluslararası ilişkiler literatüründe konunun yeni gelişmeye başlaması sebebiyle bu durum kaçınılmaz olmuştur. Ancak bu çalışma, enerji meselesinde madalyonun öteki yüzünü, yani olumsuz olabilecek sonuçları göstermeyi amaçlamaktadır.

Ekonomi çalışmaları içinde ise doğal kaynak laneti çalışmalarının kökeni biraz daha eskiye gitmektedir. Özellikle 1960'lı yıllarda Batı ülkelerinin sömürgelerinden çekilmeye başlamalarıyla birlikte bilhassa doğal kaynak zengini Afrika ülkeleri ile hâlihazırda gelişmekte olan ülkeler için doğal kaynaklarından faydalanmaları ekonomik kalkınma modeli olarak sunulmuştur. Peki bu gerçekten iyi bir model miydi ve hâlâ iyi bir model

mi? Zengin doğal kaynakların bulunduğu bir coğrafya üzerinde bir devlet kurmak o topluma doğal avantaj sağlamakta mıdır? Bu çalışma bu sorulara farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır. Doğal kaynak zenginliğinin aslında olumsuz bir durum teşkil ettiği iddia edilmeyecektir ancak yaygın kanaatin aksine, şayet iyi bir ekonomi politik modeli ortaya konmazsa doğal kaynaklara sahip olmanın faydasından çok zararı olacağı olabileceği görüşüne yer verilecektir. Bu bakımdan çalışma literatürde enerjinin olumsuz taraflarına dikkat çeken çalışmaları özetleyecektir.

Bu bakımdan konu ile ilgili en önemli kavram 1990'lı yıllarda literatüre giren doğal kaynak lanetidir (resource curse). Kavramın fikir babası olan Richard Auty (2001, s. 1) tezini şu şekilde sunmuştur: "Yeni bulgular gösteriyor ki doğal kaynak zengini ülkeler bu nimetten faydalanma konusunda başarısız olmak bir yana, aslında kaynak bahşedilmemiş ülkelere daha kötü performans sergileyebiliyorlar." Auty tezini desteklemek için çeşitli Güney Amerika ile Afrika ülkelerinin makroekonomik ve sektör temelli analizlerini yapmış ve ekonomik çeşitliliğini arttıramayan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı yakalayamadıkları sonucuna ulaşmıştır.

Auty'nin çalışması doğal kaynak laneti literatürünün bu kavram üzerinden gelişmesini sağlamakla birlikte esasında konu ile ilgili yapılan ilk araştırma değildir. Neticede ekonomi literatürü doğal kaynakların olumsuz etkilerine siyaset biliminden daha önce eğilmeye başlamış ve bu bölümde ayrıntılı olarak değinileceği gibi, doğal kaynak zenginliği ile ekonomik refah arasında doğrudan bir ilişki olmadığı sonucunu çeşitli analizlerle ortaya koymuştur. Benzer durum siyaset bilimi çalışmaları için de geçerlidir. Doğal kaynak zenginliğinin bilhassa demokratikleşme, yozlaşma gibi siyasi konular üzerinde de etkisi vardır ve bunlar çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Buna karşılık doğal kaynakların doğrudan bir lanet veya kutsama getirmeyeceğine dair çalışmalar da literatürde mevcuttur. Di John (2011) gelişme, yozlaşma gibi hususların doğal kaynaklardan değil devlet kapasitesinden kaynaklandığını ampirik olarak vurgulamaya çalışmıştır. Benzer şekilde Lung ve Weinthal (2010, s. 324) da demokratik devletlerin doğal kaynaklar bulunmadan önce de demokratik, otoriter de doğal kaynak öncesinde de otoriter yapıda olduklarını iddia ederek bu durumun kaynaklarla alakası olmadığını iddia etmiştir.

Karşı argümanlara rağmen çalışmada ayrıntılı olarak değinileceği gibi doğal kaynak özellikle ekonomik kurumlara karşı etkisiz de değildir. Bu bakımdan bu çalışma Türkçe literatürde yeterince yer almayan doğal kaynak laneti hakkında betimleyici bir çalışma sunmayı amaçlamaktadır. İlk bölümde doğal kaynak lanetinin ekonomik boyutlarını, ikinci bölümde ise siyasi etkileriyle birlikte rantçı devlet kavramını ele alacaktır. Sonuç bölümünde ise doğal kaynak lanetinin ekonomi politik değerlendirmesi yapılacaktır.

1. DOĞAL KAYNAK LANETİNİN EKONOMİK ETKİLERİ

Yukarıda belirtildiği üzere, doğal kaynağın olumsuz etkileri ilk başta iktisatçılar tarafından ele alınmıştır. Söz konusu durumun ilk olarak iktisatçıların dikkatini çekmesi beklenen bir durumdur. Zira doğal kaynak zenginliği ilk ve doğrudan ekonomik yapıyı etkilemektedir. Bu durum şu sorunun sorulmasına yol açmaktadır; doğal kaynaklar her ülkede Katar, Suudi Arabistan, Bahreyn ve benzeri Körfez ülkelerinde olduğu gibi zenginlik ve refah getirir mi? Aşağıda üç başlık altında ele alınacağı üzere, doğal kaynak her zaman ekonomik kazanç sağlamayabilmektedir. Bu bakımdan doğal kaynak, ekonomik kırılma, gelir dağılımı adaletinin bozulması, bazı sektörlerin iflas etmesi gibi ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

1.1. Hollanda Hastalığı (Dutch Disease)

1959 yılının temmuz ayında hiç kimse Hollanda halkı ve söz konusu ülke menşeli iki petrol şirketi kadar mutlu olamazdı. Zira bu tarihte Groningen'de Avrupa'nın en büyük, dünyanın ise 10. en büyük doğal gaz rezervi keşfedilmişti. Ekonomistler ve Hollanda halkı, Avrupa'da hem sanayileşmiş hem de doğal kaynak zengini bir ülkenin dünyanın önde gelen ekonomilerinden biri olacağı görüşünü savunmaktaydı.

Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde Hollanda ekonomisinin beklenenin altında bir gelişme gösterdiği görüldü. Zira doğal gaz rezervlerinin keşfiyle Hollanda dış ticaret fazlası vermeye başlamış, böylece o zamanki para birimi Gulden aşırı değerlenmişti. Guldendeki aşırı yükseliş, Hollanda menşeli ürünlerin dünya piyasalarında pahalılaşmasına yol açmış ve böylece doğal kaynak dışı sektörlerde faaliyet gösteren firmalar rekabet gücünü yitirmişti. Hollanda'nın bu tecrübesi ekonomi literatüründe "Hollanda Hastalığı" olarak yerini aldı. Kavramsal tanımı ise ilerleyen dönemlerde "Petrol ve doğalgaz fiyatları, dış yardım, doğrudan yabancı yatırım da dâhil olmak üzere döviz girişinde aşırı dalgalanmaya yol açan her türlü gelişme" (Ebrahim-zadeh, 2003, s. 2) şeklinde yapıldı. Dolayısıyla, Hollanda hastalığı denince akla gelen ilk etki, döviz kuruyla alakalıdır.

Bunun yanında Hollanda hastalığının kısa vadede iş piyasası üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Herhangi bir sektördeki ani büyüme, beklenileceği gibi beraberinde büyük bir işçi talebi doğurur. Zira büyüyen sektörde işçi ücretleri de geleneksel sektörlere göre daha yüksek olur. Söz konusu sektörün talebi karşılandıkça diğer sektörlerden işçi kaçışları baş gösterir. Yani ekonomi dilindeki tabiriyle üretim faktörlerinde düşüş başlar ve bunun doğal sonucu olarak da üretimde azalma meydana gelir. Ülkenin toplam üretimine etkisi iki yönlü de olabilir. Ploeg, (2011, s. 408) ampirik araştırması sonucunda doğal kaynak keşfinin sanayi üretiminde gerileme getirmesinin ve işsizliği arttırmasının kaçınılmaz olmadığı ancak beklentilerin bu yönde gelişmesi durumunda işsizlik, enflasyon ve ekonomik daralmanın üretimden daha önce başlayacağını sonucuna ulaşmıştır. Corden ve Neary (1982, s. 830) de benzer şekilde, doğal kaynak keşfinin doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde ekonomiyi sanayisizleştirmeye (de-industrialization) götürebileceğini vurgulamışlardır. Doğrudan etki, yukarıda bahsedildiği gibi; enerji sektörüne yoğun işçi kayışı yaşanırken, ekonominin bütününde bir değişim olmayacağı için, diğer sektörlerde azalmanın yaşanması durumudur. Dolaylı etki ise hizmet sektörüyle alakalıdır. Buna göre; kurdaki değişim hizmet sektörüne olan talebi de arttıracığı için, tıpkı enerji sektöründe olacağı gibi bu alanda da işçi talebinde artış gerçekleşecektir ve sanayi üretiminden bu alana kaymalar meydana gelecektir (Corden & Neary, 1982, s. 831). Yani enerji sektöründeki hızlı büyüme, ekonomi içindeki diğer üretim alanlarında düşüş meydana getirecektir.

Dolayısıyla Hollanda hastalığı gerek döviz kuruna gerekse de işçi ücretlerine etkisi bakımından bir ekonomideki çeşitliliğin artmasına engel olur. Çeşitliliği azalmış ve doğal büyük ölçüde kaynağa dayanmış bir ekonomi ise dış şoklara kırılgan hale gelir. Bu noktada ekonomi politikalarının dikkatli planlanması gerekmektedir. Korumacı politikalar otarşiye dönüşebilirken yanlış vergilendirme de etkisiz yatırımların gerçekleşmesine sebep olabilir (Davis & Tilton, 2005, s. 236). Sonuç olarak yapılan çalışmalar göstermiştir ki, “doğal kaynaklar ekonominin tamamına önemli katkı sağlar” şeklinde bir ilişki kurmak ekonomi bilimi açısından doğru olmayacaktır. Nitekim 1970-1990 yılları arasında ihracatının %30’dan fazlasını doğal kaynaklar oluşturan ülkelerden sadece 3 tanesi (Malezya, İzlanda, Mauritius) söz konusu dönemde istikrarlı büyüme yakalayabilmiştir (Sachs & Warner, 2001, s. 829). Hatta Latin Amerika ülkelerinin önemli kısmı kısa süreli bir büyüme yaşamış olsalar bile, bilhassa Bolivya, Meksika ve Venezuela gibi ülkelerin petrol büyümesinden bir süre sonra kişi başına gelirden düşüşe geçtiği saptanmıştır (Sachs & Warner, 1999, s. 64).

1.2. Ekonomik Kırılganlık

Doğal kaynağın bir diğer laneti de ekonomik kırılganlık ile ilgilidir. Petrol ve doğalgaz piyasaları dünyada fiyat dalgalanmasını en hızlı yaşayan sektörler olarak yer almaktadır. Zira doğal kaynak fiyatlarının belirlenmesinde girdi maliyetleri, ara ürün gibi etmenler düşük yer tutmaktadır. Dolayısıyla fiyat doğrudan doğruya piyasa tarafından belirlenmektedir. Bu bakımdan doğal kaynakların fiyatları dış etkilere daha açıktır. Bunun sonucu olarak bilhassa 1973 petrol krizinden sonra ham petrol fiyatlarındaki sert yükseliş ve düşüşler uluslararası piyasaları ilgilendiren en önemli hareketlerden biri haline gelmiştir.

Bu dönemde doğal kaynak fiyatları bir yıl içinde hem yukarı hem aşağı yönlü %40’a varan oranlarda değişim göstermiştir. Bu denli büyük orandaki değişimler ekonomisi doğal kaynağa dayalı ülkelerin piyasalarda belirsizlik ortamını beraberinde getirir. Belirsizliğin hakim olduğu ekonomilerde ise, özellikle sofistike bir finans piyasasına sahip değilse özel sektör yatırımlarında ciddi ölçüde azalma gerçekleşir (Ross, 2013, s. 6). Zira güçlü finans yapısına sahip olmayan doğal kaynak zengini ülkelerin piyasalarının beklenmedik şoklara vereceği tepkileri kestirmesi güç olur. Bu tarz ekonomilerde büyüme esnasında doğal kaynak girdisi fazla olan sektörler ekonominin genelinden daha hızlı büyüyebilir ancak tam tersi şekilde, şayet ekonomi durgunluğa girerse doğal kaynağa bağlı sektörler çok daha büyük bir krizle karşılaşabilir (Davis & Tilton, 2005, s. 236). Daha da önemlisi özellikle ekonomisinin önemli bölümünü doğal kaynağa ayırmış ekonomilerde emtia fiyatlarının gerilemesi ülke ekonomisinin tamamını regresyona hatta ekonomik krize sürükleyebilir. Bu bakımdan ülke ekonomisinin büyümesi ve istikrarı tamamen uluslararası piyasaların inisiyatifine bağlı hale gelebilir. Bunun en büyük örneği olarak Rusya gösterilebilir. Rusya’nın ekonomik büyümesi özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde petrol fiyatları ile paralel seyretmiştir. Dünyanın en önemli petrol üreticilerinden biri olmasına rağmen Rus ekonomisi uluslararası piyasalardan gelen şoklara karşı son derece kırılgan hale gelmiştir. Dolayısıyla ekonomisinin doğal kaynaklara bağımlı hale gelmesi ülke ekonomisi ve güvenliğini tehdit altına sokabilir.

Bunun yanında piyasa kırılganlığı sadece özel sektörü değil, kamu sektörünü de olumsuz yönde etkiler. Zira doğal kaynak fiyatlarındaki ani azalmalar, hammadde zengini ülkelerin gelirlerinde bir anda ciddi azalmalara yol açabilir. Bu durum hem kamu sektörünün yatırımlarını azaltmasına hem de ülkenin rezervlerinin erimesine yol açar. Bunun en çarpıcı örneği 2014 ve 2015 yıllarında yaşanmıştır. 2014 yılında petrol zengini

ülkeler toplamda 2,5 trilyon Dolar rezerv elde etmesine rağmen 2015 yılında bu sayı 400 milyar doların altında kalmıştır. Dolayısıyla ekonomisi doğal kaynaklara dayalı bir ülkenin istikrarı dış etmenlere ve piyasalara aşırı bağımlıdır.

1.3. Gelir Dağılımı

Doğal kaynak gelirlerindeki artışın bir ülkedeki sosyo-ekonomik dengeleri de değiştirmesi şüphesiz beklenen bir durumdur. Bir tarafta hızla büyüyen buna mukabil diğer tarafta gerilemeye başlayan sektörlerin olması bu durumu kaçınılmaz kılmaktadır. Bunun en belirgin sonucu da gelir dağılımının değişmeye başlamasıdır. Ross (2007, s. 237) bu değişimin dikey ve yatay olmak üzere iki şekilde gerçekleşebileceğini vurgular. Buna göre; dikey etki zenginle fakir arasındaki gelir adaletsizliğinin artmasıyla yatay etki bölgeler arası adaletsizliğin artmasına işaret eder. Ancak burada belirtilmesi gerekir ki Ross bu durumu sadece ihtimal olarak görmektedir. Nitekim kendisinin de bir başka çalışmasında belirttiği gibi literatürde bu iddiayı destekleyecek veya çürütecek yeterli sayıda ampirik çalışma bilhassa petrol üreticisi ülkeler arasında mevcut değildir (Ross, 2012).

Konu ile ilgili en önemli teorik çalışma ise ekonomik kurumsalcılık modelidir. Söz konusu model kaynakların dağılımında ve kurumsalcılığın rolünü ve karşılıklı ilişkilerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Buna göre, politik kurumlar yasal (de jure) güç dağılımını, kaynakların dağılımı ise fiili (de facto) güç dağılımını belirler (Acemoğlu, Johnson, & Robinson, 2005, s. 392). Politik güç bu iki kaynağı da zaman içerisinde ekonomik ve siyasi kurumların kararlarını etkiler ve nihayetinde bu ekonomik kurumlar hem toplam büyümenin hem de doğal kaynakların dağılımını belirler (Acemoğlu, Johnson, & Robinson, 2005, s. 392). Dolayısıyla ekonomik kurumlar güçlü çalışırsa doğal kaynaklar gelir dağılımı sorunu yaratmaz. Ancak yozlaşma veya zayıf kurumsallaşmanın olduğu durumlarda doğal kaynak lanetini bu sefer gelir adaletsizliği olarak gösterebilir. Nitekim Mehlum, Moene ve Torvik (2006, s. 16) yaptıkları ampirik araştırma neticesinde üretimi destekleyen kurumların olduğu yerde doğal kaynağın pozitif etki yaptığı, buna karşın yozlaşmış kurumların büyümeyi engellediği sonucuna ulaşmıştır.

2. DOĞAL KAYNAK LANETİNİN POLİTİK ETKİLERİ

Yukarıda bahsi geçen ekonomik sorunlar hiç şüphesiz politik sonuçlar doğurmakta ve böylece uluslararası ilişkiler ile siyaset bilimi disiplinlerinin çalışma konularından biri olmaktadır. Zira daha önce de belirtildiği gibi, doğal kaynakların dağılımı bir yandan ülke içinde avantajlı grupları ve elit oluşumlarını belirlerken diğer yandan da uluslararası aktörlerin politikalarının belirlenmesinde rol oynar.

Nitekim Mackinder'den beri geliştirilen jeopolitik ve uluslararası ilişkiler teorilerinde enerji kaynaklarının kontrolü daima önemli yer tutmuştur. Mackinder'in teorisi bugün geçerliliğini büyük ölçüde yitirse de kaynakların kontrolü ile ilgili söyledikleri hâlâ kabul görmektedir. Nitekim uluslararası ekonomi politiğin önemli isimlerinden Susan Strange, enerjiyi ikincil yapısal güç unsurlarından biri olarak sınıflandırmıştır. Zira kendisinin de belirttiği gibi ister planlı ekonomi olsun ister karma ister serbest piyasa, enerji üretimin¹ hayati faktördür (Strange, 1990, s. 160).

Dolayısıyla doğal kaynakların bir yandan ekonomik dengeleri değiştirmesi bir yandan da önemli politik sonuçlar doğurması sebebiyle politik lanet getirmesi de kaçınılmaz olmuştur. Doğal kaynakların ekonomi politik etkileri ekonomi literatürüne nispeten daha yeni ve hamdır. Söz konusu çalışmalar 1970'li yıllardan itibaren, bilhassa Orta Doğu kökenli araştırmacılar tarafından konu edilmiş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakip Rusya ve diğer yeni devletlerin petro-politikalarını anlamak için batılı araştırmacıların ilgi sahasına girmiştir. Doğal kaynak lanetinin politik etkilerini kısaca rantçı devlet, otoriterleşme ve iç savaş başlıkları altında toplayabiliriz.

2.1. Rantçı Devlet

Rantçı devlet tabiri ilk defa 1970 yılında İranlı akademisyen Mehdavi (1970, s. 428) tarafından ortaya atılmış ve düzenli olarak harici rant gelirleriyle geçinen ülkeler olarak tanımlanmıştır. Sune ve Özdemir (2012, s. 5) Mehdavi'nin tanımlamasını birinci kuşak kuramsalcılık olarak niteleyip bu kuşaktakilerin rantçı devletlerdeki kalkınmanın engellerine odaklanırken aynı zamanda harici unsurlara ağırlık verdiğini söylerken ikinci kuşağın kalkınma sorunundan ziyade ilgili devletlerdeki rejim tiplerine odaklanan ve petrol gelirlerinin ne tür bir rejim tipi dikte ettiğini anlamlandırmaya çalışan analizler ortaya koyduklarının altını çizmiştir. Bu bağlamda rantçılığın maliye politikaları ve demokratikleşme üzerindeki etkileri ekonomi politik literatürünün

---

¹ Yine Susan Strange'e göre üretim, yapısal gücü birincil kaynaklarından. Dolayısıyla enerjinin önemi birincil kaynağın belirleyici unsuru olmasından ileri gelmektedir.

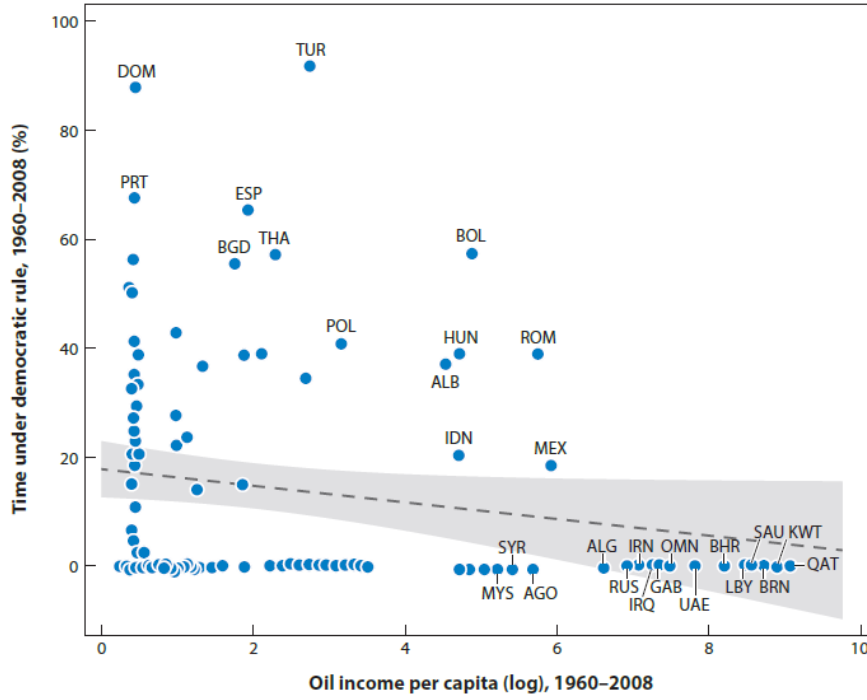
konularından biri olmuştur. Nitekim söz konusu dönemin araştırmacılarından Ross (2001, ss. 327-328) rantiyecilik etkisini “Doğal kaynak zengini yönetimlerin düşük vergi ve devlet himayesini kullanarak kamu üzerindeki baskıyı azaltmak” olarak tanımlamıştır. Rantçı devletin özelliklerini ise Beblawi (1990, s. 87-88) şu şekilde sıralamıştır:

“Öncelikle rantçı ekonomide rant şartları ağır basacak. İkinci olarak ki burası önemli; ekonomi önemli ölçüde harici rantçılığa bağımlı olacak. Üçüncü olarak, bu rantın oluşmasında küçük bir kesim rol oynayacak, çoğunluk ise dağılımından veya refahından faydalanan kesimler olacak. Son olarak, bir öncekiyle de alakalı düşünülürse, rantın gelirinde ve dağıtılmasında birinci rol hükümetlerin olacak”.

Daha basit ifade etmek gerekirse; rantçı devletler, zengin doğal kaynaklara sahip olup bu zenginliği küçük bir zümre aracılığıyla refaha dönüştüren ve bunun karşılığında mutlak politik güç elde eden ülke modelidir. Literatürde petrol zengini Körfez ülkeleri ile Cezayir, Venezuela, Rusya gibi ülkeler bu sınıfa sokulmaktadır. Bu bağlamda rantçı devletler klasik Weberyan devlet modelinden ayrı tutulmakta, devlet oluşum süreçleri savaşarak meşruiyet elde etme (war-making), bürokratikleşme ve sivil toplum oluşumu gibi süreçlerden geçmek yerine doğrudan rantın elde edilmesi ve dağıtılması ile açıklanmaktadır. Bu durum doğal kaynağın bir diğer politik laneti olan otoriterleşmenin önünü açmaktadır.

2.2. Otoriterleşme

Doğal kaynak zenginliği ve rantçı devlet yapısı ile ortaya çıkan en önemli sorun bilhassa Orta Doğu ülkelerinde gözlemlenen otoriterleşme durumudur. Nitekim Daron Acemoğlu ve James Robinson (2006, s. 32) toprak ve sermaye sahiplerinin demokratikleşme hususunda farklı tavır takındıklarını ve toprağa dayalı ekonomi sahiplerinin daha kolay vergilendirme yapabileceği için demokratikleşmeye daha soğuk baktıklarını iddia etmektedir. Gerçekten de rantçı devletlerde otoriterleşmenin ana unsuru olarak maliye politikaları görülmektedir. Zira doğal kaynak zengini rantçı ekonomiler söz konusu rantın gelirini topluma karşılıksız olarak dağıtırken vatandaşlarını vergiden muaf tutarlar. Vergi muafiyetinin bedeli olarak da vatandaşlar karar alma mekanizmalarından uzak tutulurlar. Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt gibi ülkelerin devlet – toplum ilişkisi büyük ölçüde bu mantık üzerine oturtulmuştur. Bunun yanında rantçı devletlerin doğal kaynak gelirlerini demokratikleşmeyi bastırmak ve muhalif grup oluşumlarını engellemek amacıyla harcadığı iddia edilse de bunu ispatlayacak çalışmalar literatürde fazla yer almamaktadır (Ross, 2001, s. 333-334). Şekil 1 Demokratikleşme ve petrol geliri arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Şekilde görüldüğü gibi, demokratikleşme ile petrol gelirleri arasında ters orantı bulunmaktadır. Dahası, 1970’li yıllarda petrol zengini olan ülkeler ile olmayanlar arasında otoriterlik oranı denk iken 1990’lı yıllarda demokratikleşme dalgası petrol üreticisi ülkeler hariç her yere yayılmış, 2010’lu yıllara gelindiğinde ise aralarındaki fark iyice açılmıştır (Ross, 2012)

Şekil 1. Demokratikleşme ve Petrol Geliri Arasındaki Bağlantı Kaynak: (Ross, 2012, s. 76)

Kısacası doğal kaynak zenginliği bilhassa Körfez ülkelerinde rantçı yapıların oluşmasına ve nihayetinde demokratikleşme sürecinin engellenmesine sebep olabilmektedir. Demokrasi ve demokratikleşme elbette ki tek sebebe indirgenecek bir süreç değildir. Literatürde konu ile ilgili araştırmalar önemli yer tutmaktadır. Ancak son yıllarda rantçılık ve demokratikleşme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmaların sayısı ve etkinliği de hızla artmaktadır.

2.3. İç Savaş

Demokratikleşme kavramında olduğu gibi iç savaş da siyaset bilimi ve güvenlik çalışmalarında başlı başına geniş bir alanı oluşturmakta ve etnik motivasyonlardan vekil savaşlarına kadar birçok sebebi barındırmaktadır. Hatta Ross'un (2012, s. 145) da dediği gibi "Petrol iç savaş için tek sebep olmadığı gibi çoğu zaman sebep bile değildir. Ancak iç savaşlar petrolü lanete dönüştürebilecek en hızlı ve felaket aracı olabilir". Nitekim konu ile ilgili gerçekleşen çalışmalarda doğal kaynak zenginliği ve çatışma arasında bir bağlantı bulunduğu tespit edilmiştir. Doğal kaynak refahı çatışmayı artırırken, üretime dayalı yüksek gelirli ekonomilerde demokratik kurumların daha fazla geliştiği görülmüştür (Aslaksen & Torvik, 2006, s. 583). Collier ve Hoeffler (2004) de benzer şekilde doğal kaynak zenginliği ile çatışma arasında doğrusal olmasa da bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Colgan (2013, s. 2) ise daha determinist bir iddiada bulunarak Petrodevletlerin dünyanın en şiddete yatkın devletler olduğunu iddia etmiştir. Ancak Colgan bu durumun daha ziyade devletler arası savaş durumu için geçerli olduğunu söylemektedir. Yine de petrol zenginliğinin getirdiği otoriterleşme ve silahlanmanın iç savaşı tırmandırabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında petrol endüstrisinin ayrıca iç savaş esnasında kaçakçılık ve fidyecilik gibi nedenlerle savaş masraflarını azalttığı görülmüştür (Colgan, 2013, s. 253).

Ancak bütün bunlara rağmen doğal kaynak zengini ülkelerde iç savaş çıkma riskinin diğerlerine nispeten neden daha fazla olduğuna dair bir cevap henüz verilebilmiş değildir. Düşük gelirli ülkelerde doğal kaynak refahının verimli ve dağıtılamamasının, insanları isyana teşvik ettiği öngörülmekte veya etnik farklılıklar bir de gelir eşitsizliğiyle birleşince çatışmanın kaçınılmaz olduğu kabul edilmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, bu varsayımlar henüz desteklenmiş veya çürütülmüş değildir. 2000'li yılların başında ortaya atılmış ve literatürde hâlâ test edilmeyi bekleyen argümanlar olarak durmaktadır.

SONUÇ

Doğal kaynakların ekonomik ve politik etkileri gerek ekonomi gerekse de siyaset bilimi literatüründe önemli yer tutmaktadır. Uzun yıllar boyunca ekonomik büyüme için ciddi bir araç olacağı düşünülen doğal kaynakların bilhassa 1970'li yıllardan itibaren beklenenin tersi etkiler yaptığı görülmüş, bu durum iktisatçıları bunun sebeplerini araştırmaya itmiştir. Yine bu dönemde petrol krizinin çıkması ve petrolün gerek iç gerekse de dış politika aracı olarak kullanılmaya başlanması, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin dikkatini çekmiştir.

Yapılan çalışmalar doğal kaynakların önemini ortaya koyarken bilhassa Orta Doğulu araştırmacılar madalyonun öteki yüzüne de bakmayı gerekli görmüş ve doğal kaynakların yaygın kanaatin aksine her zaman refah ve güç getiremeyebileceğine dikkat çekmiştir. Nitekim Körfez ülkeleri başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerindeki otoriter yapıların ve iç savaşların sebebi doğal kaynakların adaletsiz dağılımı olarak yorumlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı doğal kaynakların böyle olumsuz sonuçlar da doğurabileceğine dikkat çekmektir. Burada özellikle belirtmek gerekir ki doğal kaynakların mutlak surette lanet getireceği argümanını savunmak ve bunu ispat etmeye çalışmak gibi amaç güdülmemektedir. Zira doğal kaynak laneti tezlerini çürütecek örnekler de uluslararası sahnede yer almaktadır. Bilhassa ekonomisini çeşitlendirmeyi ve güçlü kurumsallaşmayı sağlamış ülkelerde (Norveç veya Kanada gibi) bu bölümde bahse geçen sorunlara rastlanma oranı oldukça düşüktür. Temel amaç, doğal kaynak bolluğunun, şayet ekonomik ve politik olarak iyi yönetilemezse faydadan çok zarar getirebileceği ihtimalinin göz önünde bulunmasını sağlamaktır.

Kaynakça

- Acemoğlu, D., & Robinson, J. (2006). *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth. S. J. Daron Acemoğlu, & S. N. Durlauf içinde, *Handbook of Economic Growth, Volume IA* (s. 386-472). Amsterdam: Elsevier.
- Aslaksen, S., & Torvik, R. (2006). A Theory of Civil Conflict and Democracy in Rentier States. *The Scandinavian Journal of Economics*, 108(4), 571-585.
- Auty, R. (2001). *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*. London: Routledge.
- Beblawi, H. (1990). The Rentier State in the Arab World. G. Luciani içinde, *The Arab State* (s. 85-98). Berkeley: University of California Press.
- Colgan, J. D. (2013). *Petro-Aggression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Collier, P., & Hoeffle, A. (2004). Greed and Griveance in Civil War. *Oxford Economic Papers*, 156, 1-43.
- Corden, W. M., & Neary, J. P. (1982). Booming Sector and De-Industrialisation in a Small Open Economy. *The Economic Journal*, 92(368), 825-848.
- Davis, G. A., & Tilton, J. E. (2005). The Resource Curse. *Natural Resources Forum*, 29, 233-242.
- Ebrahim-zadeh, C. (2003). Dutch Disease: Too much Wealth Managed Unwisely. *IMF Finance & Development*, 40(1).
- John, J. D. (2011). Is There Really a Resource Curse? A Critical Survey of Theory and Evidence. *Global Governance*, 17(2), 167-184.
- Luong, P. J., & Weinthal, E. (2010). *Oil is not a Curse*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Mahdavy, H. (1970). The Pattern and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran. M. Cook içinde, *Studies in the Economic History of Middle East* (s. 428-467). Oxford: Oxford University.

- Mehlum, H., Moene, K., & Torvik, R. (2006). Institutions and the Resource Curse. *The Economic Journal*, 116(508), 1-20.
- Ploeg, F. v. (2011). Natural Resources: Curse or Blessing? *Journal of Economic Literature*, 49(2), 366-420.
- Ross, M. L. (2001). Does Oil Hinder Democracy? *World Politics*, 52, 321-365.
- Ross, M. L. (2007). How Mineral-Rich States Can Reduce Inequality. “. M.-R. Michael L. Ross, J. D. Sachs, & J. E. Stiglitz içinde, *Escaping the Resource Curse* (s. 251-273). Columbia: Columbia University Press.
- Ross, M. L. (2012). *The Oil Curse*. Princeton: Princeton University Press.
- Ross, M. L. (2013). The Political Economy Of Petroleum Wealth: Some Policy Alternatives. *Middle East Development Journal*, 5(2), 1350009-1-1350009-19.
- Sachs, J. D., & Warner, A. M. (1999). The Big Push, Natural Resource Booms and Growth. *Journal of Development Economics*, 59, 43-76.
- Sachs, J. D., & Warner, A. M. (2001). Natural Resources and Economic Development: The Curse of Natural Resources. *European Economic Review*, 45, 827-838.
- Strange, S. (1990). *States and Markets*. London: Continuum.
- Sune, E., & Özdemir, A. M. (2012). Rantçı Devlet Yazını Üzerine Deneme. *Uluslararası İlişkiler*, 9(35), 3-31.